

چکیده

شهر یکی از پدیده‌های ساخت بشر در محیط زیست به شمار می‌رود که به منظور اسکان، تأمین معیشت، داشتن روابط اجتماعی و اقتصادی و مانند آنهاست ولی این موارد اهداف شهری به شمار نمی‌روند. انسان خود محیط سکونتش را فراهم کرده و خود به ایجاد و نحوه زندگی در آن اقدام نموده است. شهرها بایستی بر مبنای نقش و وظیفه‌ای که در سطح منطقه دارند. انجام وظیفه کنند و به نحوی در تمامی ابعاد توسعه یابند که اثرات منفی خود را به حداقل برسانند. بنابراین لازم است برنامه ریزی‌های شهری به نحوی به اجرا درآیند که به سکونتگاهها و الگوهای سازمانی و نوع فعالیت‌های انسانی بصورت یک جامعه بزرگ نگریسته شود. بنابراین بیشترین هدف بر این اصل قرار دارد که برنامه ریزی‌های شهری همگام با هم پیش روند. سلسله مراتب شهری طبق یک تعریف عبارتند از: طبقه بندی شهرهای واقع در یک محدوده جغرافیایی بر اساس شاخص‌های جمعیتی و اهمیت و نقش عملکرد اداری آن‌ها به طوری که با یک محاسبه و نظم قابل سنجش بتوان شهرها را در گروه‌های مختلف دسته بندی نمود. چنانچه می‌دانیم سلسله مراتب شهری در بسیاری از استان‌های کشور ما ناموزون است و اختلافات زیادی بین شهرها از لحاظ رتبه بندی آن‌ها بر اساس شاخص‌ها به چشم می‌خورد. شهرهای استان فارس نیز دارای سلسله مراتب منظمی نیستند و علل و عواملی باعث شده که این سلسله مراتب مشکلاتی را ایجاد نماید. در پژوهش حاضر سلسله مراتب شهری استان فارس بر اساس سه الگوی متفاوت بررسی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج حاصله با یکدیگر مقایسه و سلسله مراتب شهری آن تعیین و راهکارهایی جهت بهبود وضعیت رتبه بندی آن ارائه گردیده است.

واژه‌های کلیدی: شهر، سلسله مراتب شهری، کاربری اراضی، رتبه بندی.

مقدمه

سلسله مراتب به مفهوم ساده عبارت است از طبقه بندی شهرهای واقع در یک محدوده جغرافیایی بر اساس شاخص جمعیتی و اهمیت و نقش عملکرد اداری آن‌ها به طوری که با یک فرمول و نظم قابل تشخیص بتوانیم شهرها را از بالا به پایین در گروه‌های ۱، ۲، ۳، ۴ و الی آخر دسته بندی و تفکیک نماییم (مستوفی‌الممالکی، ۱۳۸۲: ۱۴۵). هر قدر فاصله طبقات شهری کمتر و دامنه نوسان در تعداد و روند کاهش مرتبه آن‌ها کمتر باشد، سلسله مراتب شهری منظم و چنانچه شهرها با بی نظمی و با فاصله‌های زیاد رده بندی شوند، سلسله مراتب نا منظم و به هم ریخته‌ای مشاهده می‌شود که دلیل بر عدم اجرای برنامه ریزی صحیح شهری و شهر نشینی بی قواره در این محدوده خواهد بود و به همان نسبت مشکلات و مسائل شهری بیشتری بروز می‌کند. ایران سرزمینی است که در طول تاریخ شهر نشینی خود به ویژه نیم قرن اخیر تا کنون با رشد شهر نشینی و تولد ناخواسته شهرهای کوچکتر مواجه بوده و از آنجا که سیاست تمرکز در پایتخت و بعضی شهرهای مراکز استان‌ها بوده و تاکنون هیچ گونه برنامه متعادل سازی برای ایجاد فضاهای مناسب شهری به معنای واقعی وجود نداشته است، تنها به کمیت‌ها و تعداد افزایش شهرها و رشد شهرنشینی اکتفا کرده غافل از اینکه این رشد با آهنگ منظم و سلسله مراتبی بین نقاط شهری متعدد همراه نبوده و علاوه بر گسیخته شدن شبکه شهری دارای سلسله مراتب بسیار نامنظمی نیز می‌باشد با توجه به الگوهای فوق الذکر مشخص شد یک سلسله مراتب شهری بسیار گسیخته و فاصله داری در سطح استان مشاهده می‌شود و شیراز با فاصله خیلی زیاد در مقابل ۷۰ نقطه شهری قرار گرفته و شهر لار با جمعیت ۶۵۹۷۵ نفر پس از شهرهای شیراز، مرودشت، جهرم، فسا، فیروز آباد، کازرون، هفتمین شهر پر جمعیت استان می‌باشد. در کل می‌توان گفت: سلسله مراتب شهرستان‌های استان هیچ گونه شباهت و ارتباطی با الگوهای ذکر شده ندارد و شهرک‌هایی که در اطراف استان تأسیس شده صرفاً به خاطر کاهش فشار جمعیت و اسکان بخشی از این جمعیت می‌باشد بدون آنکه قدرت خدماتی، رفاهی و اشتغال جامعه با رعایت فاصله نسبت به شهر مرکزی در نظر گرفته شود و نظم قابل پذیرشی بین تعداد شهرستان‌ها و فواصل طبقاتی آن‌ها نسبت به مرکز استان وجود ندارد. در ضمن گروه‌های سلسله مراتبی شهرستان‌های استان با نظم خاصی تنظیم نشده‌اند و یک بی نظمی فاحش در سطح استان دیده می‌شود و شهرستان‌ها با یک رقابت نسنجیده و برنامه ریزی نشده دچار

تأثیر عوامل طبیعی

بر جایگاه اقتصادی و

اجتماعی شهر لار در

سلسله مراتب شهری

استان فارس

دکتر علی شکور

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد لارستان

رفعت شکری

کارشناس ارشد جغرافیا

مرتضی زراعتی

کارشناس ارشد سنجش از دور و GIS دانشگاه تهران

تمرکز جمعیتی و خدماتی هستند. با توجه به الگوهای توزیع شهرهای استان متوجه خواهیم شد که شیراز با حدود ۱۲۵۰۰۰۰ نفر جمعیت، تنها ۱/۴۴ درصد شهرها را به خود اختصاص داده و ۶۹ شهر دیگر نیز ۱۵۰۴۲۸۶ نفر جمعیت را پذیرفته‌اند و هیچ‌گونه نظم فضایی با اختلاف متعادل شهری بین آن‌ها وجود ندارد. در سلسله مراتب شهری استان فارس، شهر لار از موقع اجتماعی و اقتصادی چندان مطلوبی برخوردار نیست و عوامل طبیعی در بین عوامل مؤثر در جایگاه اقتصادی و اجتماعی شهر لار و در سلسله مراتب شهری آن در استان نقش مهمی دارد. در شهر لار عدم وجود جاذبه‌های اقتصادی و موقعیت کشاورزی مناسب خود موجب پراکنش جمعیت و انتقال سرمایه‌ها به خارج شده که این امر در نزول موقعیت سلسله مراتب شهر در سطح استان عامل اصلی به شمار می‌رود.

هدف تحقیق

هدف عمومی این پژوهش شناخت و بررسی عوامل مؤثر طبیعی و اجتماعی شهر لار و میزان تأثیر آن‌ها در جایگاه اصلی سلسله مراتب شهری آن می‌باشد با توجه به این موضوع می‌توان گفت اهداف اصلی تحقیق عبارتند از:

- ۱) بررسی عوامل مؤثر طبیعی و عملکرد آن در عقب ماندگی سلسله مراتبی شهر لار در استان
- ۲) بررسی و تحلیل تأثیر عوامل طبیعی در جایگاه اقتصادی و اجتماعی شهر لار

روش تحقیق

با توجه به این موضوع که عوامل طبیعی در شهرستان لار باعث عقب ماندگی آن در سلسله مراتب شهری استان فارس شده است ابتدا به محدودیت‌های طبیعی شهرستان پرداخته شده است. سپس در این مقاله به دنبال آن هستیم که با شناخت این محدودیت‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها عوامل اصلی که باعث این عقب ماندگی شده است را بیابیم. سپس با استفاده از اطلاعات و داده‌های لازم سلسله مراتب شهری بر اساس روش‌های مختلف: آرتوراسمایلز، زیپف، کریستالر و... تعیین شده و بر اساس آن سلسله مراتب شهری لار تعیین گردیده و در پایان راه‌کارهایی که برای بهبود رتبه لار در استان می‌تواند مؤثر باشد ارائه گردیده است.

موانع و محدودیت‌های طبیعی

شهر لار مانند بسیاری از شهرهای جنوب ایران از دیرباز گریبان گیر کمبود آب مناسب برای آشامیدن بوده است، که این امر متأثر از جنس زمین و نامناسب بودن شرایط و عناصر اقلیمی مانند کم بودن میزان بارندگی، بالا بودن درجه حرارت و شدت تبخیر می‌باشد که باعث بالا رفتن درجه غلظت املاح و خراب شدن کیفیت آب می‌شود. منبع تهیه و استفاده از آب طبق سنت دیرپای ایران، قنوات و آب انبارها بوده که هنوز نیز تعداد زیادی از آن‌ها در سطح شهر قدیم مشاهده می‌شود اما در حال حاضر استفاده چندانی ندارد (سازمان مسکن و شهرسازی فارس، ۱۳۷۰: ۱۴). بر اساس بررسی‌های انجام شده مشخص می‌شود که به طور کلی منابع آب زیرزمینی شهر لار شامل دو سفره

آهکی و آبرفتی است. بر اساس نقشه‌های عمق سطح آب زیرزمینی، حداکثر عمق آب زیر زمینی ۳۵ متر در قسمت جنوب غربی و شمال غربی شهر و با نزدیک شدن به سمت مرکز و شرق از عمق ایستایی کاسته شده و به حدود ۳۰-۲۵ متر می‌رسد (شرف‌لاری، ۱۳۷۹: ۶۱).

تغذیه سالانه سفره آب زیر زمینی بر اساس بر آورد به عمل آمده ۳/۹ میلیون متر مکعب از طریق سیل‌ها، ۲/۹ میلیون متر مکعب از طریق بارندگی، ۳/۱ میلیون متر مکعب آب برگشتی از کشاورزی و مقداری نیز از طریق فاضلاب‌های شهری و روستایی است. نوع آب در ناحیه جنوب غربی بی‌کربناته، سراسر جنوب و قسمت‌هایی از دامنه ارتفاعات شمالی را آب سولفات و نواحی مرکزی به علت نفوذ فاضلاب‌های شهری سفره کلروره است (انصاری، ۱۳۷۴: ۵۶).

در قیاس نتایج حاصل از آزمایشات با مشخصات لازم جهت مصارف صنعتی آب شهر لار از دیدگاه دو دانشمند بنام شولر و پوگومولوف در درجه سوم قرار دارد و امکان استفاده از آن در صنایع زمانی حاصل می‌گردد که از نظر سختی کاملاً تصفیه گردد که این امر هم مستلزم هزینه زیاد است. همچنین استفاده آب شهر لار جهت کشاورزی با توجه به تحقیقات آن‌ها جزء آب‌هایی است که در طبقه سوم با درجه شوری زیاد قرار گرفته و برای آبیاری مشکل ساز خواهد بود و نیاز به شستشوی زمین و زهکشی احساس می‌شود و گرنه موجبات شور شدن خاک را فراهم می‌سازد و بر اساس مقایسه آزمایش‌های شیمیایی در سال ۱۳۸۲ و ۱۳۷۰ به این نتیجه می‌رسیم که کیفیت آب شهر لار رو به نزول بوده و کیفیت آن در حال خراب‌تر شدن می‌باشد (کردوانی، ۱۳۷۱: ۲۹) (کردوانی، ۱۳۶۴: ۱۵) (رامشینی، ۱۳۷۴: ۳۸).

محدودیت‌های مربوط به عدم پتانسیل بالای خاک

عناصر و عوامل اقلیمی مانند نزولات جوی، رطوبت نسبی هوا، درجه حرارت و ناهمواری‌ها و باد در تشکیل و تکامل خاک بسیار مؤثرند. اقلیم غالباً آن چنان بر شکل‌گیری پدیده‌های خاک مسلط است که تقریباً سایر عوامل و حتی تأثیر سنگ مادر را به کلی محو می‌سازد چنانکه از یک نوع سنگ در دو نوع اقلیم مختلف دو تیپ خاک مختلف به وجود می‌آید (کردوانی، ۱۳۶۴: ۱۶). خاک‌های منطقه دارای چند مشکل می‌باشند:

۱- سنگلاخی بودن

۲- در منطقه سطح ایستایی آب زیر زمینی پایین است.

۳- خاک‌های منطقه قلیایی نیستند.

۴- شوری زمین به دلیل وجود گنبد‌های نمکی

نوع خاک لار سیلتی رسی می‌باشد که حدود ۲۰٪ رس، ۳۲٪ سیلت، ۴۸٪ شن و (BC = ۵۰۰۰ میلی موس بر متر) است.

محدودیت‌های اقلیمی منطقه

- **بارندگی منطقه:** بارندگی کم و به صورت نا منظم می‌باشد که در مدت زمان کوتاه و با شدت زیاد شروع به بارش می‌کند. میانگین بارش سالانه لارستان ۲۱۷/۱۵ میلی متر می‌باشد و بیشتر میزان بارندگی در ماه‌های آذر و دی و

بهمین است و در ماه‌های خشک به علت قطع بارندگی، افزایش دما مشاهده می‌شود و در نتیجه بالقوه محیط به حداکثر ظرفیت خود می‌رسد و خشکی فیزیکی شدید و نیاز آبی زیاد حاصل از این امر بر منطقه حاکم می‌گردد. - **درجه حرارت:** از عوامل خشکی تابش شدید خورشید در نواحی خشک است و تابش شدید خورشید نیز خود نتیجه کم بودن بارندگی و رطوبت نسبی می‌باشد (کردوانی، ۱۳۷۸: ۶). منطقه لارستان که در عرض ۲۷° قرار دارد جزء مناطق خشک می‌باشد که میانگین هوا در ماه‌های خرداد و مرداد بالای ۴۰° سانتیگراد و تیرماه به حداکثر خود ۴۳° سانتیگراد می‌رسد و حداقل درجه حرارت در منطقه در دی ماه برابر ۵/۴° سانتیگراد است.

محدودیت‌های مربوط به کمیت و کیفیت منابع آب

زندگی تمام موجودات زنده اعم از گیاه و حیوان و انسان به آب بستگی دارد و زندگی در جایی ممکن است که آب وجود داشته باشد. آب مایع حیات است و ارزش آن در مناطق گرم و خشک بیشتر است. بنابراین اهمیت استفاده از منابع آب در توسعه اقتصادی منطقه نیاز به تأکید بیشتری دارد (کردوانی ۱۳۶۷، ۲۰).

کمبود آب آشامیدنی از قدیم الایام یکی از مشکلات اهالی منطقه و شهر لار بوده است. وجود آب انبار در سطح گسترده‌ای از منطقه خود حکایت از این مشکل اساسی مردم دارد. راه رفع این مشکل، انتقال آب رودخانه قره آغاچ واقع در شهرستان فیروز آباد که دارای آب شیرین است، می‌باشد. در مناطق خشک به خصوص در منطقه لارستان، عبور آب از شوره زارها و گنبد‌های نمکی باعث شوری آب شده است و سنگینی آب هم مربوط به وجود املاح کلسیم و منیزیم است که به سلامت انسان صدمه می‌زند. بنابراین با توجه به جنس سازنده‌های سطحی منطقه که اکثراً مربوط به دوره میوسن بوده و بیشتر سازندها از جنس رسوبی و تبحیری می‌باشند، لذا کیفیت منابع آب سطحی کاهش یافته است.

مروری بر جغرافیای انسانی و شهرشناسی لار

کنکاش و جستجو در باب تاریخ لارستان و شناسایی نا یافته‌های آن با توجه به تاریخ چند هزار ساله آن کاری بس دشوار و مشکل است اما از دوره ساسانی بقایای دو قلعه به نامهای اژدها پیکر و قدمگاه و یک آتشکده به چشم می‌خورد. بنای شهر نشینی و سکنی گزینی در لار را باید اطراف قلعه دانست که بعد با افزایش جمعیت و امنیت شهر از دامنه تپه به طرف دشت توسعه پیدا کرد. منطقه لارستان، به دلیل نزدیکی با خلیج فارس و سواحل آن، دارای موقعیت تجاری و ترانزیتی بسیار خوبی است، بیشتر درآمد مردم آن از تجارت دریایی و تبادل کالا با نواحی مرکزی ایران است (وثوقی، ۱۳۶۹: ۸۷).

این شهر در دوره صفویه به خاطر واقع شدن در مسیر کاروانهای تجاری که از بنادر جنوب عازم مرکز بودند، رونق یافت و کارهای عمرانی زیادی توسط شاه عباس صفوی در لار انجام شد. در عصر پهلوی لار به عنوان مرکز فرمانداری لارستان از توجه نسبی بهره‌مند شد و اقداماتی نظیر احداث سد و پس از زلزله سال ۱۳۳۹ مهندسی شیر و خورشید شهر جدید

را در چهار کیلومتری قدیم احداث کرد (شرف لاری، ۱۳۷۹: ۱۷۷).

امروزه جمعیت شهر لار روز به روز به علت روند مهاجر پذیری در حال افزایش است. بنابراین برای تخمین در آینده و برآورد نیازهای اساسی از روشهای مختلفی می‌توان بهره گرفت که از بین روش‌های مختلف، روش رشد هندسی کاربرد زیادی دارد. این روش که به صورت کلی با فرمول $P_n = P_0 (1+r)^n$ نشان داده می‌شود در جدول (۱) نشان داده شده است.

جدول شماره ۱: پیش‌بینی جمعیت احتمالی شهر لار

براساس روش هندسی

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵	۱۴۰۰
مرد	۲۶۹۰۶	۳۵۸۱۰	۴۷۶۶۰	۶۳۴۳۳۲
زن	۲۴۷۸۴	۳۳۹۶۰	۴۶۰۸۴	۶۳۱۴۶
مرد و زن	۵۱۶۹۰	۶۹۷۷۰	۹۳۷۴۴	۱۲۶۵۷۸

منبع: محاسبه بر اساس مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۷۵

بافت و اکولوژی شهری

موقعیت ویژه شهر در نزدیکی سواحل خلیج فارس و امکان ارتباطات بازرگانی با حاشیه نشینان جنوبی خلیج و کشورهای عربی امکانات سرمایه گذاری وسیعی را در سطح منطقه بوجود آورده است. شهر لار از دو قسمت جدید و قدیم تشکیل شده به طوری که هر کدام از ویژگی‌های کالبدی خاص برخوردار می‌باشد.

شهر قدیم لار، با سابقه حداقل دو هزار ساله و شهر نشینی با بافت فشرده مانند سایر شهرهای مناطق خشک از ویژگی‌های کالبدی و منحصر به فرد این گونه شهرها برخوردار بوده و به سبب خصوصیات اقلیمی و جغرافیایی منطقه درون گرا می‌باشد و علت بافت و ساخت سنتی شهر در گذشته وجود یک آب انبار به علاوه یک مسجد و مغازه در هر محله امری حیاتی محسوب می‌شد که ترکیب فضای پیوسته گذرهای اصلی محلات شهر بر اثر خیابان کشی ناهماهنگ و سریع ناشی از ورود ناگهانی و غافلگیر کننده ماشین به شهر از هم پاشیده است. البته بافت قدیمی شهر به علت فرسودگی زیاد و عدم مرمت و تغییر ساختار خانوادگی و دگرگونی روابط خویشاوندی و بالا بودن هزینه مرمت و عدم مقاومت مصالح و ضعف تکنیک در برابر زلزله همواره فکر ساکنین بخش درونی شهر را به زندگی در نواحی مرغوب حاشیه معطوف کرده و این امر به تخلیه تدریجی آن انجامیده است (سازمان مسکن و شهرسازی فارس، ۱۳۷۰: ۱۹۳).

کمبود آب آشامیدنی از قدیم الایام یکی از مشکلات اهالی منطقه در شهر لار بوده است. وجود آب انبار در سطح گسترده‌ای از منطقه خود حکایت از این مشکل اساسی مردم دارد که با هدایت آب ناشی از بارندگی از طریق مسیل‌ها به این آب انبارها آب آن مورد استفاده قرار می‌گرفت که امروزه به علت عدم رعایت بهداشت، ماندگی، روباز بودن و برداشت مداوم، آب کلاً غیر بهداشتی است و این گونه ذخیره سازی استفاده از آن را با

مشکلاتی همراه ساخته است که امروزه بوسیله چاه‌هایی که وجود دارد آب توسط تانکر بین اهالی پخش می‌شود. البته این مورد هم با مشکلاتی از قبیل شوری، سنگینی، کلر زنی نامنظم و کمبود و سایلی چون پمپ و لوله و افراد متخصص مواجه است. (سازمان مسکن و شهرسازی فارس، ۱۳۷۰: ۲۲۳)

شهر لار به عنوان مرکز شهرستان مرکز ارتباطی هوایی و زمینی بانقاط دیگر کشور و نواحی مختلف شهرستان است. این شهر محل عبور شبکه شیراز، بندرلنگه، بندرعباس می‌باشد و از این نظر دارای شبکه ارتباطی نسبتاً مناسب در سطح شهرستان و منطقه است اگرچه شهر لار از لحاظ شبکه ارتباطی بویژه راه‌های هوایی از رقم سرانه بالایی برخوردار است ولی دارای عملکرد نارسا و ناقص می‌باشد و این به علت برخی از مشکلاتی همچون عرض ناکافی برخی معابر، فقدان پارکینگ در نقاط مرکزی شهر، کمبود علائم راهنمایی در نواحی غیر مرکزی و فقدان روشنایی مناسب در شب و همچنین احداث خیابان‌ها و معابر بدون داشتن یک دید مناسب برای حل مشکلات عبور و مرور می‌باشد و جهت بهبود وضعیت آتی نیاز به تعویض راه بندر عباس از شمال بوده تا از ورود ماشین‌های عبوری به بافت مسکونی جلوگیری شود و با ایجاد تغییرات در وضع موجود شبکه ارتباطی شهر قدیم بدون تعریض شبکه دریافت موجود شهری با احداث جمع و پخش کننده حلزونی در منتهی الیه شهر قدیم معابر موجود در شهر قدیم دارای کارایی مناسب‌تری می‌گردند (پورمحمدی، ۱۳۸۲: ۹۷). در مقابل، بافت جدید شهری با ویژگی‌های کالبدی‌اش در ۴ کیلومتری از قسمت قدیمی بیانگر الگوی شهرهای اروپایی است و کلاً برون‌گرا می‌باشد و سیمایی کاملاً متفاوت دارد. اغلب منازل در کنار یکدیگر و مجاور خیابانی مستقیم و بی انتها و بی محتوا قرار دارد و در میان معابر جدید برخلاف قسمت قدیمی هیچ گونه پیاده رو مسقف وجود ندارد زیرا که چنین معابری برای عبور و مرور اتومبیل‌ها مناسب نمی‌باشد و احداث فضای سبز دو طرف معابر به علت عریض بودن آن سایه زیادی را ایجاد نمی‌کند تا محیط مناسبی برای عابرین پدید آید از طرفی پوشش آسفالت با رنگ تیره استفاده از مصالحی چون قیر گونی، موزائیک، درهای آهنی، ساختن نورگیرها و پنجره‌های بزرگ بر اساس عنصر مد موجبات مشکلات بیشتر را فراهم ساخته (سازمان مسکن و شهرسازی فارس، ۱۳۷۰: ۱۹۳) که به عقیده گیونی اصلاً میان بناها و فضاها همچون سابق وحدت و تجانس وجود ندارد و تضاد و عدم سازگاری در اوج خود قابل مشاهده است (اصغری مقدم و رجبی، ۱۳۷۱: ۲۶۷).

سلسله مراتب شهری

الف) سلسله مراتب شهری استان فارس بر اساس روش آرتور اسمایلز
این دانشمند بر اساس سقف جمعیتی و فواصل آماری، جمعیت شهرها را طبقه بندی نموده است و هر گروه را در یک مرحله سنی و تکاملی خود قرار می‌دهد، که خود در شکل‌گیری فضای فیزیکی، قدرت اداری، حوزه نفوذ و خدمات دهی، نقش یابی و اعتبار شهری تأثیرات عمیقی دارد. قاعدتاً در یک سلسله مراتب شهری نسبتاً منظم، باید یک رابطه معقول با فواصل طبقاتی منظمی بین تعداد شهرها و گروه‌های جمعیتی ذکر شده، موجود باشد که با توجه

به این الگو و بر اساس آمار برآورد جمعیت شهرهای استان جایگاه شهرستان لار در سلسله مراتب شهری استان فارس مورد بررسی قرار گرفته است. اما شهر لار با استفاده از آمار سرشماری سال ۱۳۸۳ - و تعیین سلسله مراتب شهری استان با استفاده از روش آرتور اسمایلز جزء گروه چهارم که شهرهایی با جمعیت بین پنجاه هزار تا صد هزار نفر می‌باشند قرار دارد.

لار با جمعیت ۶۵۹۷۵ نفر در گروه ۴ سلسله مراتب شهری استان در رده چهارمی از لحاظ اندازه جمعیتی می‌باشد. ضمن اینکه سلسله مراتب شهری استان نیز نه به طور شدید بلکه به طور معمول گسیخته می‌شود.

ب) تعیین سلسله مراتب شهری استان فارس مطابق مدل کارزیف

این دانشمند انگلیسی سلسله مراتب شهری منظمی را این گونه در نظر می‌گیرد که، چنانچه بزرگترین و پر جمعیت‌ترین شهر یک ناحیه یا کشور را شاخص قرار دهیم، مسلماً شهرهای گروه ۲ یا ۲ درجه ۲ حدود $\frac{1}{4}$ شهر اول و شهرهای گروه ۳ یا ۳ درجه ۳ حدود $\frac{1}{9}$ شهر شاخص و شهرهای درجه ۴ یا گروه ۴ حدود $\frac{1}{16}$ شهر اول باید دارای جمعیت و قدرت عملکردی و حوزه نفوذ باشد، در حالی که این الگو با انحراف معیار خیلی زیادی در کشور مادیده می‌شود، نظمی از این جهت وجود ندارد. مطابق این مدل پر جمعیت‌ترین شهر استان شهر درجه ۱ محسوب می‌شود و زمین شهر باید حدود $\frac{1}{16}$ شهر اول جمعیت داشته باشد و شهر سوم $\frac{1}{81}$ و شهر چهارم $\frac{1}{256}$ و... الی آخر. شهر N باید $\frac{1}{N}$ شهر اول جمعیت داشته باشد. اما اگر این چنین نبود، سلسله مراتب شهری بسیار گسیخته و نامنظم است. طبق آمار سال ۱۳۸۳ شهرهای استان فارس، شهر اول یا درجه ۱ شیراز است که حدود ۱۲۴۹۵۵۱ نفر جمعیت و شهر دوم آن مرودشت می‌باشد که جمعیتی حدود ۱۲۸۱۰۶ نفر و شهر سوم جهرم با ۱۱۰۲۸۳ نفر و شهر چهارم فسا با ۹۸۱۸۲ و شهر پنجم کازرون با ۸۸۹۵۳ نفر و شهر ششم فیروزآباد با ۶۷۱۴۲ نفر و لار با ۶۵۹۷۵ نفر جمعیت شهر درجه هفتم محسوب می‌شود که قاعدتاً باید طبق جدول (۲) باشد.

جدول شماره (۲) رتبه بندی شهرهای استان بر اساس الگوی کار

زیف (آمار سال ۱۳۸۳)

ردیف	درجه شهر	جمعیت	جمعیت متعادل که باید داشته باشد
۱	شیراز	۱۲۴۹۵۵۱	نفر ۱۲۴۹۵۵۱ = $\frac{1}{16}$
۲	مرودشت	۱۲۸۱۰۶	نفر ۶۲۴۷۷۶ = $\frac{1}{9}$
۳	جهرم	۱۱۰۲۸۳	نفر ۴۱۶۵۱۷ = $\frac{1}{4}$
۴	فسا	۹۸۱۸۲	نفر ۳۱۲۳۸۸ = $\frac{1}{4}$
۵	کازرون	۸۸۹۵۳	نفر ۲۴۹۹۱۰۱ = $\frac{1}{5}$
۶	فیروزآباد	۶۷۱۴۲	نفر ۲۰۸۲۵۹ = $\frac{1}{6}$
۷	لار	۶۵۹۷۵	نفر ۱۷۸۵۰۷ = $\frac{1}{7}$

همان گونه که در جدول (۲) می‌بینیم شهر لار که در سلسله مراتب شهری استان، شهر هفتم محسوب می‌شود قاعدتاً باید نسبت به شهرهای بالاتر از خودش از سقف جمعیتی حدود ۱۸۰۰۰۰ نفر برخوردار باشد که حدود ۵۵۰۰۰ نفر از حد متعادل خودش کم جمعیت‌تر می‌باشد.

ج) تعیین سلسله مراتب شهری استان فارس بر اساس روش شش ضلعی والتر کریستالر^(۱)

از آنجائیکه طرح والتر کریستالر خود مبحث مهم و حجیمی در جغرافیای شهری و روستایی به شمار می‌رود و جزئیات آن خارج از این مقوله است، لذا در این قسمت از مسائل تئوری آن صرف نظر کرده و فقط به نتایج حاصل از این مدل برای استان فارس اشاره گردیده است.

چنانچه در جدول شماره (۳) مشاهده می‌گردد، شیراز با حدود ۱۲۵۰۰۰۰ نفر جمعیت حدود ۱/۴۴ درصد شهرها را به خود اختصاص داده و ۶۹ شهر دیگر نیز ۱۵۰۴۲۸۶ نفر جمعیت را پذیرفته‌اند و هیچ‌گونه نظم فضایی با اختلاف متعادل شهری بین آن‌ها وجود ندارد.

جدول شماره (۳) توزیع شهرهای استان فارس بر اساس مدل کریستالر

نام شهرها	درصد به کل	تعداد شهر	سقف جمعیتی نفر	گروه
شیراز	۱/۴۴	۱	۱۲۴۹۵۵۱-۱۰۹۳۵۸۵	۱
—	۰	۰	۱۰۹۳۵۸۵-۹۳۷۶۱۹	۲
—	۰	۰	۹۳۷۶۱۹-۷۵۱۶۵۳	۳
—	۰	۰	۷۵۱۶۵۳-۶۲۵۶۸۷	۴
—	۰	۰	۶۲۵۶۸۷-۴۶۹۷۲۱	۵
—	۰	۰	۴۶۹۷۲۱-۳۱۳۷۵۵	۶
—	۰	۰	۳۱۳۷۵۵-۱۵۷۷۸۹	۷
سایر شهرهای استان از جمله مرودشت، جهرم کازرون، نورآبادولار...	۹۸/۵۶	۶۹	۱۵۷۷۸۹-۱۸۲۳	۸
جمع کل	۱۰۰	۷۰		۹

د) تعیین سلسله مراتب شهری استان فارس، با استفاده از روش آماری حد اختلاف طبقه‌ای^(۲)

در این روش علمی با استفاده از فرمول‌های آماری در خصوص جمعیت شهرهای استان به ویژه شهرهای با بیشترین تعداد جمعیت^(۳) و با کمترین تعداد جمعیت^(۴) قابل اجرامی باشد و از این طریق گروه بندی شهرهای استان به طور علمی و آماری قابل اجرا خواهد بود. لذا برای انجام این کار مراحل بیشتری باید در نظر گرفته شوند. سلسله مراتب شهری استان فارس مطابق مدل آماری حد اختلاف طبقه‌ای شامل موارد زیر می‌باشد:

برای این کار ابتدا دامنه نوسان جمعیت بین شهری یعنی R از فرمول روبرو محاسبه می‌شود:

$$R = \text{MAX}_p - \text{Min}_p$$

در این فرمول شیراز که پرجمعیت‌ترین شهر استان بوده با (MAX p) و باب انار که کوچکترین شهر استان بوده با (Min p) نشان داده شده است.

بنابراین $R = ۱۲۴۹۵۵۱ - ۱۸۲۵ = ۱۲۴۷۷۲۶$ در مرحله بعدی باید تعداد طبقات شهری (K) را محاسبه نموده، یعنی

۷۰ نقطه شهری را به چند طبقه کوچکتر تبدیل نماییم. در این راه فرمول استورجس Storegess استفاده می‌شود.

$$K = 1 + 3/3 \log [N] \Rightarrow K = 3/3 \times \log ۷۰ = ۸$$

و در مرحله آخر نیز حد اختلاف طبقه‌ای «hd» مورد نظر است که از فرمول: $hd = \frac{R}{k}$ استفاده می‌کنیم که به صورت زیر می‌باشد.

$$hd = \frac{1247726}{8} = 155966$$

جهت مشخص کردن موقعیت سلسله مراتبی شهر لار باید به جدول شماره ۴ مراجعه کنیم.

جدول شماره (۴) موقعیت سلسله مراتبی شهرهای استان فارس، بر اساس الگوی آماری حد اختلاف طبقه‌ای

نام شهرها	درصد به کل	تعداد شهر	سقف جمعیتی (نفر)	گروه
شیراز	۱/۴۴	۱	۱۲۴۹۵۵۱-۱۰۹۳۵۸۵	۱
—	۰	۰	۱۰۹۳۵۸۵-۹۳۷۶۱۹	۲
—	۰	۰	۹۳۷۶۱۹-۷۵۱۶۵۳	۳
—	۰	۰	۷۵۱۶۵۳-۶۲۵۶۸۷	۴
—	۰	۰	۶۲۵۶۸۷-۴۶۹۷۲۱	۵
—	۰	۰	۴۶۹۷۲۱-۳۱۳۷۵۵	۶
—	۰	۰	۳۱۳۷۵۵-۱۵۷۷۸۹	۷
سایر شهرهای استان از جمله مرودشت، جهرم کازرون، نورآبادولار...	۹۸/۵۶	۶۹	۱۵۷۷۸۹-۱۸۲۳	۸
جمع کل	۱۰۰	۷۰		۹

همان طور که مشاهده می‌شود یک سلسله مراتب شهری بسیار گسیخته و فاصله داری در سطح استان مشاهده می‌شود و شیراز با فاصله خیلی زیاد در مقابل ۷۰ نقطه شهری دیگر قرار می‌گیرد و شهرهای متعادل کننده بین ردیف‌های گروه ۱ الی ۸ اصلاً وجود ندارد. اما شهر لار با جمعیت ۶۵۹۷۵ نفری خود پس از شهرهای شیراز، مرودشت، جهرم، فسا، فیروزآباد و کازرون هفتمین شهر پرجمعیت استان به شمار می‌رود و با شهرهای داراب و نورآباد فقط ۲ الی ۳ هزار نفر فاصله دارد. پس موقعیت جمعیتی این شهر سابقه دار و مطرح در سطح استان و ایالات جنوبی ایران که زمانی از لحاظ تجارت و ارتباطات در سطح بسیار بالایی قرار داشت امروزه مطلوب نیست.

نتیجه گیری و بحث

در سطح استان فارس نظام شهری انعکاسی از فضای ملی و تحولات آن در مقیاسی کوچکتر می‌باشد. وجود یک شهر پرجمعیت با تمرکز سرمایه‌ها، مناسبتها و صنایع و خدمات در رأس هرم شهری مانند (شیراز) و چند شهر متوسط مانند آباده در فاصله زیادی از مرکز، شهرهای کوچک با عملکردهای ضعیف در ستون پایین مانند (لار، لامرد) چهره و نمودی بارز از ویژگی‌های نظام ناموزون شهری می‌باشد. توسعه بخش خدمات،

گسترش شتاب آلود زیرساخت‌ها و تمرکز امکانات و تسهیلات در یک شهر و کندی ارتباط بین کانون‌های توسعه نیافته و حاشیه‌ای، همگی آهنگ نوینی در سازماندهی فضای شهری را سر می‌دهد که انعکاس آن سیمایی نامتجانس از توزیع و پراکنش جمعیت و فعالیت در عرصه سرزمین است. عدم وجود شبکه کامل و کارآمد از کانون‌های سکونتی شهری که پیوند دهنده نظام سکونتی استان به یکدیگر باشد، موجب می‌گردد آثار و نتایج ناشی از سرمایه‌گذاری‌ها در شهرهای برتر و برگزیده نه تنها منافع و عواید توسعه را به سایر مراکز شهری منتقل نکند بلکه عدم تعادل بیشتر در سلسله مراتب شهری را شدت می‌بخشد.

با توجه به موارد فوق جهت بهبود رتبه شهر لار موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

- ۱- تأمین آب مورد نیاز بویژه در بخش صنعت، کشاورزی بر حسب محاسبه سهم سرانه.
- ۲- تشویق و ارائه امتیازهای ویژه به بخش خصوصی در جهت توسعه سرمایه‌گذاری‌های تولیدی و خدماتی.
- ۳- توجه به اعتبار و نقش یابی شهر لار.
- ۴- ارائه خدمات و امکانات مادی و رفاهی به ویژه جهت جذب جمعیت و نیروی متخصص بومی و غیر بومی به شهر لار و ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب.
- ۵- فرهنگ سازی مردم در جهت دور شدن از مصرف کالاهای خارجی به پشتوانه قدرت مالی موجود و تشویق آن‌ها به تولید کالاهای مشابه در سطح شهرستان با کمک‌های سیاسی و مدیریتی دولت.
- ۶- توسعه صنایع ناحیه‌ای به ویژه تبدیلی از مواد کشاورزی به مصالح ساختمانی.
- ۷- تبدیل شهر لار به منطقه تجاری ویژه.
- ۸- خارج کردن شهر از بن بست ارتباطی موجود.
- ۹- برنامه ریزی شهری جهت ساخت و ساز مناسب در اراضی بلااستفاده بین دو شهر قدیم و جدید جهت فعال شدن خدمات شهری و توسعه مسکن.
- ۱۰- توسعه مراکز علمی، دانشگاهی و تخصصی بیشتر بدون محدودیت‌های فرهنگی و ضوابط بومی و غیره.

منابع و مآخذ

- ۱- اصغری مقدم، محمد رضا (۱۳۷۸)، جغرافیای طبیعی شهر، چاپ اول، ژئومورفولوژی، تهران: انتشارات مسع.
- ۲- اصغری مقدم، محمد رضا، رجبی، آریتا (۱۳۷۸)، جغرافیای شهر (۳)، مناطق خشک، تهران: انتشارات سرا.
- ۳- انصاری لاری، احمد (۱۳۷۴)، توان‌های طبیعی شهرستان لار پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی شهر ری، استاد راهنما: دکتر پرویز کردوانی - استاد مشاور: دکتر سید رحیم مشیری، دانشکده علوم انسانی.
- ۴- بهروز، فاطمه (۱۳۷۴)، تغییر الگوی آرد و غلات در روستاهای کانتی سه گانه میشیگان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۶، بهار ۱۳۷۴.
- ۵- پورمحمدی، محمد رضا (۱۳۸۲)، برنامه ریزی‌های کاربری اراضی شهری،

وزارت امور خارجه.

۶- در تاج، دیانا (۱۳۸۲)، ژئومورفولوژی طاق‌دیس فیشور، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی لارستان، استاد راهنما: دکتر محمد رضا ثروتی - استاد مشاور: دکتر مجتبی یمانی، دانشکده علوم انسانی.

۷- رامشینی خسرو و دیگران (۱۳۷۴)، آموزش و ترویج کشاورزی مؤسسه تحقیقات خاک و آب، نشریه ۹۵۲.

۸- سازمان برنامه و بودجه فارس (۱۳۷۷)، آمارنامه استان فارس، شیراز: سازمان برنامه و بودجه.

۹- شرف لاری، عبدالحسین (۱۳۷۹)، تأثیر اقلیمی و محدودیت‌های آب و خاک در توسعه اقتصادی و اجتماعی شهر لار، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی لارستان، استاد راهنما: دکتر پرویز کردوانی - استاد مشاور: دکتر رضا مستوفی الممالکی، دانشکده علوم انسانی.

۱۰- صدوری زاده، مهین تاج (۱۳۸۳)، نقش کاربری بهینه زمین در توسعه شهر لار، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی لارستان، استاد راهنما: دکتر پرویز کردوانی - استاد مشاور: دکتر عباس بخشنده نصرت، دانشکده علوم انسانی.

۱۱- کردوانی، پرویز (۱۳۶۴)، جغرافیای خاک‌ها، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۲- کردوانی پرویز (۱۳۶۷)، منابع و مسائل آب در ایران، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۳- کردوانی، پرویز (۱۳۷۱)، منابع و مسائل آب در ایران، جلد دوم، تهران: انتشارات قومس.

۱۴- کردوانی، پرویز (۱۳۷۸)، مناطق خشک، جلد اول، چاپ چهارم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۵- مستوفی الممالکی، رضا (۱۳۸۲)، شهر و شهرنشینی در بستر جغرافیایی ایران، تهران: انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی.

۱۶- مؤمنی، مهدی (۱۳۷۷)، جغرافیای انسانی (۲)، چاپ اول، انتشارات محتشم.

۱۷- وزارت مسکن و شهرسازی (۱۳۷۰)، مهندسی مشاور طرح تدوین، طرح جامع شهر لار.

۱۸- وثوقی، محمد باقر (۱۳۶۹)، لار شهری به رنگ خاک، تهران: چاپ ارمغان

19- Christaller, Walter. Central Places in Southern Germany.

Prentice. Hall, inc. Englewood cliffs . New. Jersey, 1966.

پی نوشت

۱- W. Christaller جغرافیدان آلمانی، تئوری مکان مرکزی را در سال ۱۹۳۳ به عنوان طرح واقعی و منظم مراکز سکونتی در جنوب آلمان الگوبرداری نمود و آن را مورد تحلیل قرار داد.

۲- بهره‌گیری از مقاله دکتر بهروز، فاطمه، استاد جغرافیای دانشگاه تهران، با عنوان «تغییر الگوی توزیع آرد و غله و در روستای کانتی‌های سه گانه میشیگان» چاپ شده در فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۶، بهار ۱۳۷۴.

۳- Maximum - population

۴- Minimum - Population